

Orhan Abdi (Kurtaran) (1877-1948) ve Yüzüncü Yılında *Ameliyât-ı Cerrâhiye* adlı kitabındaki ortopedi ile ilgili bölümler

A. Erdem BAGATUR¹, Hamit TOPRAK²

¹Medicana International İstanbul Hastanesi, Ortopedi ve Travmatoloji Kliniği, İstanbul;

²Nöroloji Uzmanı, Serbest Hekim, Ankara

Amaç: Bu çalışmanın amacı 1913 yılında Dr. Orhan Abdi (Kurtaran) tarafından yazılmış olan *Ameliyât-ı Cerrâhiye* adlı kitaptaki ortopedi ile ilgili bölümlerin incelenmesi ve Dr. Orhan Abdi Bey'in yaşam öyküsü ve tıp fakültesi öğretim üyeliği örneğinde ülkemizde ortopedi öğretiminin başlangıç döneminin gözden geçirilmesidir.

Çalışma planı: Dr. Orhan Abdi Bey'in yaşam öyküsü ve tıp fakültesi öğretim üyeliği dönemi ile *Ameliyât-ı Cerrâhiye* ve içindeki ortopedi ile ilgili bölümler incelendi ve günümüz uygulamaları ile karşılaştırıldı. Kitaptaki bazı bölümler örnek oluşturması amacıyla günümüz Türkçesine çevrildi.

Bulgular: Dr. Orhan Abdi Bey'in ortopedi ağırlıklı bir cerrahi eğitim aldığı, 28 yıl boyunca öğretim üyeliği yaptığı tıp fakültesinde ilk sistematik ortopedi derslerini verdiği, ancak 1933 Üniversite Reformu ile üniversiteden uzaklaştırıldığı saptandı. *Ameliyât-ı Cerrâhiye*'de ortopedi ile ilgili cerrahi konuların amputasyon ve dezartikülasyonlar, artrotomiler, ve kemik ve tendon ameliyatları olmak üzere üç ana başlık altında ele alındığı görüldü. Aralarında düzeltici osteotomiler, tenoplastiler ve tendon transferleri de bulunan cerrahi tekniklerin anlatımlarının ayrıntılı olduğu ve birçokunun günümüzde de uygulandığı belirlendi.

Çıkarımlar: Dönemin cerrahi kliniklerinde çalışan hekimlerin bilimsel çalışmalarının incelenmesiyle o dönemdeki ortopedi uygulamaları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Dr. Orhan Abdi Kurtaran'ın yazdığı *Ameliyât-ı Cerrâhiye* kitabı içerdiği ortopedik bilgiler yoluyla çok sayıda hekimin eğitiminde uzun yıllar etkin olmuştur. Kitapta anlatılan ortopedik girişimlerin birçoğu günümüzde de kullanılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Eğitim; Orhan Abdi Kurtaran; ortopedi.

Akif Şakir Şakar, *Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği Dersleri* kitabının 1941'de yayımlanmış olan ikinci cildi- nin önsözünde, ülkemizde ilk çocuk cerrahisi ve ortopedi derslerini Dr. Cemil (Topuzlu) Paşa'nın verdiğini, daha sonra 1907 yılında Dr. Rıza Nur'un Schulthes'in

bir ortopedi kitabını Türkçeye çevirdiğini anlatır.^[1] Bununla birlikte, ilk sistematik ortopedi dersleri 1905'te Dr. Orhan Abdi Bey ile başlamıştır.^[2]

1900 yılında ikinci kez açılan Dârülfünun-ı Şâhâne'nin adı 1908'de 2. Meşrutiyet'in ilanıyla

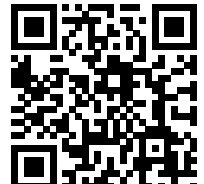
İletişim: Dr. A. Erdem Bağatur, Medicana International İstanbul Hastanesi, Ortopedi ve Travmatoloji Kliniği, Beylikdüzü, 34520 İstanbul.

Tel: +90 212 – 867 75 00 e-posta: erdembagatur@gmail.com

Başvuru tarihi: 08.04.2013 **Kabul tarihi:** 20.11.2013

©2014 Türk Ortopedi ve Travmatoloji Derneği

Bu yazının çevrimiçi İngilizce versiyonu
www.aott.org.tr adresinde
doi: 10.3944/AOTT.2014.3246
Karekod (Quick Response Code)

Dârülfünun-ı Osmanî olarak değiştirilmiş ve 1909'da dârülfünun [günümüzde üniversite] kadrolarında ciddi bir tasfiye gerçekleştirilmiştir. Bu reform çalışmaları sırasında *Dârülfünun Tıp Fakültesi*, 1909 yılında, Kadirga'daki *Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye-i Şâhâne* ile Haydarpaşadaki *Mekteb-i Tibbiye-i Askeriye-i Şâhâne* isimli sivil ve askeri iki tıp okulunun Haydarpaşadaki binada birleştirilmesi ile kuruldu. Sözü edilen iki okulda toplam 185 hoca vardı. Yeni okulda ise 28 *muallim* [günümüzde doçent] ve iki *muallim muavini* [günümüzde yardımcı doçent] öğretim üyesi olarak görevlendirilirken, diğerleri çağın gerisinde kaldıkları gerekçesiyle tasfiye edildi.^[3] Tekrar göreve getirilen öğretim üyelerinin arasında bulunan Muallim Dr. Orhan Abdi Bey *Ameliyât-ı Cerrâhiye* [operatif cerrahi] dersini tek başına ve *Seririyat-ı Hâriciye* [cerrahi klinikleri] dersini de dönemin en ünlü iki cerrahi olan Muallim Dr. Cemil (Topuzlu) Paşa ve Muallim Dr. Kerim Sebati (Gürgün) Bey ile birlikte okutmaya başladı.^[3] Ülkemizde ortopedi ve travmatoloji klinikleri kurulmadan önceki dönemlerde ortopedik hastalıklar ve iskelet sistemi travmaları ile ilgili uygulamalar da cerrahi kliniklerinde yapılıyordu. Orhan Abdi Bey *Ameliyât-ı Cerrâhiye* adlı kitabını bu dönemde, 1913'te yayımladı (Şekil 1).^[4]

Bu çalışmada zamanının önemli tıp kitaplarından *Ameliyât-ı Cerrâhiye*'deki ortopedi ile ilgili bölümler incelenmiş ve günümüz bilgileri ve uygulamaları ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca, kitabın yazarı ve zamanın tıp fakültesi öğretim üyesi Orhan Abdi Bey'in yaşam öyküsü incelenmekte ve öğretim üyeliği sırasında 1909 ve 1933 yıllarında iki kez üniversite reformu ile karşılaşan Orhan Abdi Bey örneğinde ülkemizde ortopedi öğretimi gözden geçirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, dönemin cerrahi kliniklerinde çalışan hekimlerin bilimsel çalışmalarının incelenmesiyle o dönemdeki ortopedi uygulamaları hakkında bilgi edinmek ve Türk ortopedi tarihine bu yönde bir ışık tutmaktır.

Gereç ve yöntem

Dr. Orhan Abdi Bey'in yaşam öyküsü ve tıp fakültesi öğretim üyeliği dönemi incelendi. *Ameliyât-ı Cerrâhiye* adlı kitabının orijinal bir örneği ve içindeki ortopedi ile ilgili bölümler gözden geçirildi ve günümüz uygulamaları ile karşılaştırıldı. Kitaptaki bazı bölümler örnek oluşturması amacıyla günümüz Türkçesine çevrildi.

Bulgular

Dr. Orhan Abdi (Kurtaran)^[2,5,6]

Orhan Abdi Bey, 1878'de Manastır, Arnavutluk'ta

Şekil 1. *Ameliyât-ı Cerrâhiye*'nin iç kapağı.

doğmuş, Eyüp Askeri Rüştüye Mektebi, Çengelköy Tıbbiye İdadisi ve Mekteb-i Tibbiye-i Askeriye-i Şâhâne'de okumuştur. 1898'de yüzbaşı rütbesi ile mezun olduktan sonra askeri hekimler için bir staj hastanesi amacıyla kurulmuş olan *Gülhane Seririyat* [klinikler] *Hastahanesi*'nde çalışmaya başlamıştır. Orhan Abdi Bey, 1900 yılında devlet tarafından Almanya'ya gönderilmiş ve Bonn Üniversitesi'nde cerrahi ve ortopedi profesörü Max Schede ile birlikte çalışmıştır. Daha sonra Würzburg Üniversitesi'nde ortopedi profesörü Albert Hoffa ve Hamburg Üniversitesi Eppendorf Hastanesi'nde Profesör C. Sick ile çalışmış ve uzmanlık belgesini alarak 1905 yılında İstanbul'a dönmüştür. Uzmanlık tezi de ortopedi ile ilgilidir: *Kronik Ankilozan Spondilitli Bir Olgu. Omurga Kırığı Sonucunda Kauda Ekina Yaralanması*.^[5] Tezde konu edinilen ankilozan spondilitli bir hastada gelişmiş olan iki taraflı kalça eklemi ankilozuna manipülasyon ile eklem hareket açıklığı sağlanmak istenirken iatrojenik omurga kırığı oluşmuş, ortaya çıkan kauda ekina basısı için laminektomi yapılmıştır. Bunu izleyen dönemde hastada bası yaraları gelişmiş ve hasta kaybedilmiştir. Hastaya otopsi yapılmış ve omurgadaki ankiloz, kalça ve diz eklemlerindeki patolojik durumlar ile kırık bölgesindeki omurilik hasarı tezde anlatılmıştır. Tezde ayrıca büyük eklemler ile omurgadaki radyografik bulgulardan da söz edilmektedir.

Orhan Abdi Bey İstanbul'a döndükten sonra, 1905-1909 arasında, Gülhane Seririyat Hastahanesi'nde Orto-

pedi ve *Cerrâhiye-i Harbî* muallimi olarak çalışmıştır. Bu iki ders ilk defa öğretim programına alınmış ve Orhan Abdi Bey tarafından verilmeye başlanmıştır. Bu arada hem askeri hem de sivil tıp okullarında, kendi deyişiy-le “*Hürriyet ilanına*” yani 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanına kadar, *Ameliyât-ı Cerrâhiye-i Kebîr* dersini verir. 1909 yılında, iki tıp okulunun birleştirilmesiyle oluşturulan İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi’nde çalışmaya başlamış ve *Seririyat-i Ortopediye ve Ameliyât-ı Cerrâhiye-i Kebîr* [Ortopedi Kliniği ve Operatif Cerrahi] hocalığı yapmış ve *müderriis* [günümüzde profesör] olmuştur. Bu arada fakülte reisi ve 2. Cerrahi Kliniği şefi Dr. Cemil Paşa tıp fakültesinden ayrılmış, Orhan Abdi Bey de boşalan 2. Cerrahi Kliniği şefliğine getirilmiştir.

Bu görevini 1933 yılında İstanbul Darülfünunu’nun kapatılıp yerine İstanbul Üniversitesi’nin açılmasına kadar sürdürmüştür. 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla, “*İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlarla beraber 31 Temmuz 1933’ten itibaren mülğadır.*”^[7] Bu kanun gereğince 1 Ağustos 1933’te İstanbul Üniversitesi kurulmuş, ancak Darülfünun’un 151 hocasından yalnızca 59’u yeni üniversiteye alınmış, 92’si dışarıda kalmıştır.^[3,8] Orhan Abdi Bey de 1933 üniversite reformunda birçok diğer hoca ile birlikte emekli edilmiş, bundan sonra ölümüne kadar 15 yıl süre ile daha önce de çalışmakta olduğu Taksim’deki Alman Hastanesi’nde hekimlik yapmıştır. Orhan Abdi Bey 1934 yılında çıkan soyadı kanunu ile *Kurtaran* soyadını almış, geçirdiği bir batın ameliyatının ardından 22 Şubat 1948’de ölmüştür.

Dr. Orhan Abdi Kurtaran’ın uzmanlık tezi dışında bilinen yedi makalesi ve *Ameliyât-ı Cerrâhiye* adlı bir kitabı vardır. Bu makalelerden birisi de ortopedik bir konu ile ilgilidir ve *Sû-i Eşkâl Hakkında Fikr-i Umumi*^[9] [Deformiteler Hakkında Genel Bilgiler] başlığıyla yayımlanmıştır.

Ameliyât-ı Cerrâhiye

Dr. Orhan Abdi’nin 1913 yılında İstanbul’da, Kader Matbaası tarafından yayımlanan *Ameliyât-ı Cerrâhiye* adlı tek kitabında günümüzde genel cerrahi, plastik ve rekonstrüktif cerrahi, üroloji ve nöroşirürji dallarında ele alınan birçok konunun yanı sıra ortopedi ile ilgili hastalıklar ve bunların cerrahi tedavisine yönelik uygulamalar da gözden geçirilmiştir.

Ameliyât-ı Cerrâhiye’nin kapağında basım yılı olarak Rumi 1329 [1913] yılı yazılıdır. Kitap 294 sayfadır ve resimli olarak basılmıştır. Kapak sayfasında kitapta 235 resim olduğu belirtilmiştir. Yazar, kitabın kapak sayfasında *Tib Fakültesi Seririyat-ı Hâriciye ve Ameliyât-ı Cerrâhiye Muallimi ve Alman Hastahanesi Operatörü, Muallim Doktor ünvanlarıyla tanıtılmıştır* (Şekil 1).

Ameliyât-ı Cerrâhiye adlı kitabın *Mukaddimesinde* [önsözünde] “*Ameliyât-ı cerrâhiye [operatif cerrahi] tedavi ve tatbikat-ı cerrâhiyenin [cerrahi uygulamaların] kısm-ı azimini [büyük bölümünü] ihtivâ etmek itibariyle cerrâhinin mühim bir kısmını teşkil eder. Bu bahse ait birçok kitaplar meyânında [arasında] en basit ve en müfidi [yararlı] olan Doktor Oberst’in Almanca eserini esas ittihâz [kabul ederek] ve icâb eden bahislerde daima kendi tercih ettiğim usûlleri tavsiye ve tafsil ederek [ayrıntıyla açıklayarak] vücûda getirdiğim şu eser hem tedris etmekte [okutmakta] olduğum Ameliyât-ı Cerrâhiye için bir ders kitabı ve hem de tatbikat-ı cerrâhiyede [cerrahi uygulamalarda] bulunan etibbaya [hekimlere] müracaatgâh [başvuru kaynağı] olacak klasik bir eserdir. Talebeye teşrihhanede [anatomisi disseksiyon salonu], etibbaya [hekimlere] ameliyât masası başında rehber hizmetini görmeye muvaffak olursa kendimi bahtiyâr addedeceğim.*” yazmaktadır.

Bu cümlelerden de anlaşıldığı gibi, aslında bu kitap orijinal bir yapıt değildir, Oberst’in Almanca kitabından genişçe yararlanılmıştır. Ancak, yine de, kitap bazı ortopedik sorunlara sistematik bir yaklaşım göstermiş, detaylı anlatım ve çizimlerle kolay anlaşılabilir bir metin olmuştur. Kitapta hiç radyografi yoktur, sözü de geçmemektedir.

Önsözden sonra gelen *Medhal* [giriş] bölümünde cerrahi kavramı anlatılır: “*Fenn-i cerrâhî [cerrahi bilimi] üzerlerinde ameliyât icrâsı lâzım olan hastalara etibbanın [hekimlerin] ne yolda ibrâz-ı muavenet [yardım gösterecekleri] ve icrâ-i ameliyât edeceklerini [ameliyat yapacaklarını] öğreten bir fendir... ameliyât denildiği zaman etibbanın bizzat bıçak ile kat edip [kesip] icra ettiği fil anlaşılır... Ameliyât bir muharebe-i hunrîzanedir [kanlı savaş] ki hastalığa karşı hayatı müdafaa etmek için icra olunur.*”

Öncelikle, kitapta genel, lokal ve spinal anestezi uygulamaları ayrıntıyla anlatılmış, genel anestezi uygulamalarında kloroform ve eter kullanımı, lokal anestezi uygulamalarında da kokain kullanımından söz edilerek anestezi cihazları tanıtılmıştır. İzleyen bölümde asepsi ve antisepsiden söz edilerek bu iki kavramın tüm cerrahi girişimlerdeki önemi vurgulanmış ve asepsi ve antisepsiye uymanın komplikasyonları azalttığına dikkat çekilmiştir.

Ameliyât-ı Cerrâhiye’de ortopedi ile ilgili bölümler

Kitapta 67 sayfalık bir bölüm doğrudan ortopedi ile ilgilidir. Ele alınan konularla ilgili 51 adet resim bulunmaktadır. Resimlerin hepsi basit çizimlerdir; fotoğraf ya da radyografi bulunmamaktadır. Kitap zamanın Türkçesi (Osmanlıca) ile ve Arap harfleriyle yazılmış olmasına karşın zaman zaman bazı kavramlar ve yabancı hekim adları Latin harfleriyle yazılmıştır. Ortopedi ile ilgili konular *Betr ve Tesmîm-i Mafsal Ameliyeleri* [Ampütasyon

ve Dezartikülasyonlar], *Neşr-i Mefâsil* [Artrotomiler] ve *İzam ve Evtar Ameliyeleri* [Kemik ve Tendon Ameliyatları] olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır.

Betr ve Tesmîm-i Mafsal Ameliyeleri **[Ampütasyon ve Dezartikülasyonlar]**

Betr ve Tesmîm-i Mafsal Ameliyeleri [Ampütasyon ve Dezartikülasyonlar] bölümünde alt ve üst ekstremiteler için çeşitli seviyelerde ampütasyon ve dezartikülasyonlar anlatılmış (Şekil 2), ameliyat kesileri ve kullanılan cerrahi aletler resimlerle gösterilmiş, güdükte kalan sinir uçlarının sonradan ağrı olmaması için Bardenheuer yöntemiyle dikilmesinden söz edilmiştir. Chopart, Lisfranc, Pirogov ve Gritti gibi özel ampütasyon tekniklerinden de söz edilmiştir (Şekil 3).

Neşr-i Mefâsil [Artrotomiler]

Neşr-i Mefâsil [Artrotomiler] bölümünde tüberküloz artrit başta olmak üzere çeşitli endikasyonlarla her eklem için artrotomiler anlatılmıştır. Resimlerle omuz, dirsek, el bileği, diz, kalça, ayak bileği eklemleri için kesiler ve cerrahi yaklaşımlar gösterilmiştir.

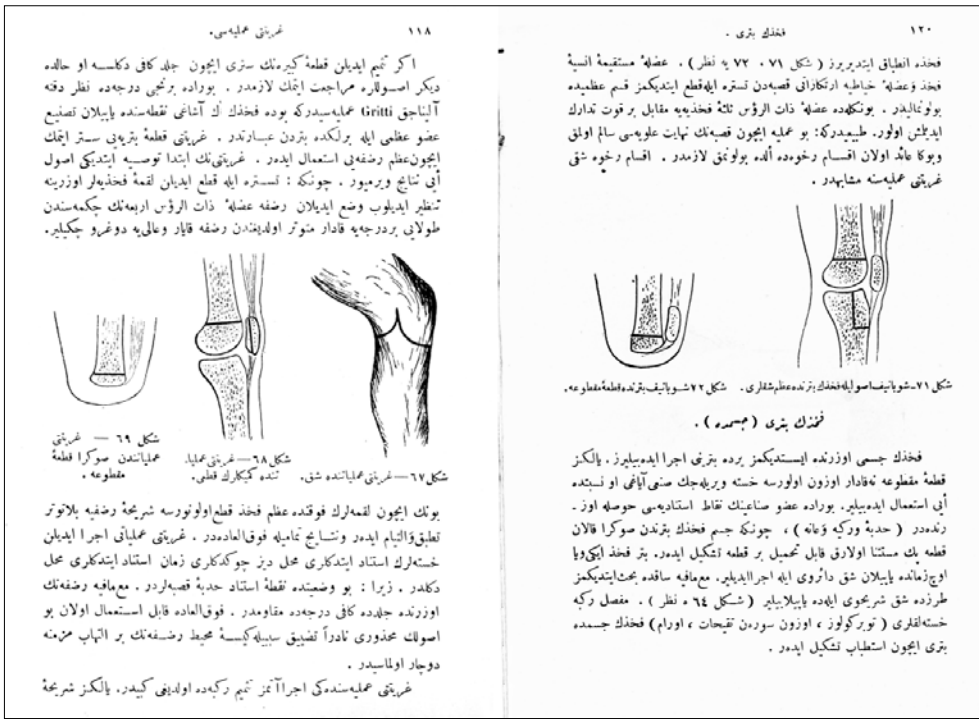
İzam ve Evtar Ameliyeleri **[Kemik ve Tendon Ameliyatları]**

İzam ve Evtar Ameliyeleri [Kemik ve Tendon Ameliyatları] bölümünde ise *Haz-ı İzam ve Güşad-ı İzam* [Osteotomiler ve Kemik Fenestrasyonları/Küretajları] ile *Evtar Ameliyeleri* [Tendon Ameliyatları] konularında iki alt başlık mevcuttur.

Haz-ı İzam ve Güşad-ı İzam [Osteotomiler ve Kemik Fenestrasyonları/Küretajları] alt başlığı altında ekstremitelerde deformitelerinde düzeltici osteotomiler ile osteomyelitin cerrahi tedavisinde yapılan kemik girişimleri ayrıntıyla gözden geçirilmiştir. Evtar Ameliyeleri [Tendon Ameliyatları] alt başlığı altında da tenoplastiler, tendon uzatmaları ve tendon transferleri anlatılmıştır. Aşağıdaki metin örneğinde, yazılmış olduğu günün diliyle düzeltici osteotomi endikasyonları ve cerrahi tekniği anlatılmaktadır.

"*İzamin* [kemiklerin] *gerek tak'irat-ı maraziyesinden* [hastalıklar sonucunda oluşmuş değişiklikler] *ve bilhassa rahitten* [raşitizm] *ve gerek fena bir endemalden* [tedaviden] *neş'et eden* [kaynaklanan] *inhinâatında* [eğriliklerinde] *bazen kemiği imtidadı* [uzunluğu] *üzerinde kat etmek* [kesmek] *icâb eder. Haz-ı azm* [kemikleri kesmek] *için istitbab-ı ekseriyetle* [çoğunlukla endikasyonları] *mafsal-ı rükbede* [diz ekleminde] *husûle gelen inhinâat* [eğrilikler] *teşkil eder* (genu varum et valgum). *İnhinâat-ı azmiyenin* [kemik eğriliklerinin] *mevki* [yeri] *mafsal-ı rükbenin* [diz ekleminin] *fevkinde* [üstünde, proksimalinde], *fahzda* [kalçada-uylukta] *veyahut mafsal-ı rükbenin* [diz ekleminin] *tahtında* [altında, distalinde] *kasabada* [tibiada] *mevzudur* [yerleşiktir]. *O halde bu mevkielerde* [yerlerde] *kemiği kat eder* [keser] *ve bu kesr-i sanaiden* [planlı kesi] *sonra kemiğe tabii* [doğal] *olan doğru istikâmetini veririz. Tahliye-i dem* [kanı dışarı akıtma] *cihâzı tatbik edildikten sonra mesela vahşiye* [dışa, laterale] *doğru kuvvetlice devredilen fahzın* [kalçanın, uyluğun] *cihet-i ensisinde* [iç tara-

Şekil 3. Günümüzde kullanılmayan Gritti (sol sayfa) ve Sabanejeff (sağ sayfa) amputasyonları.

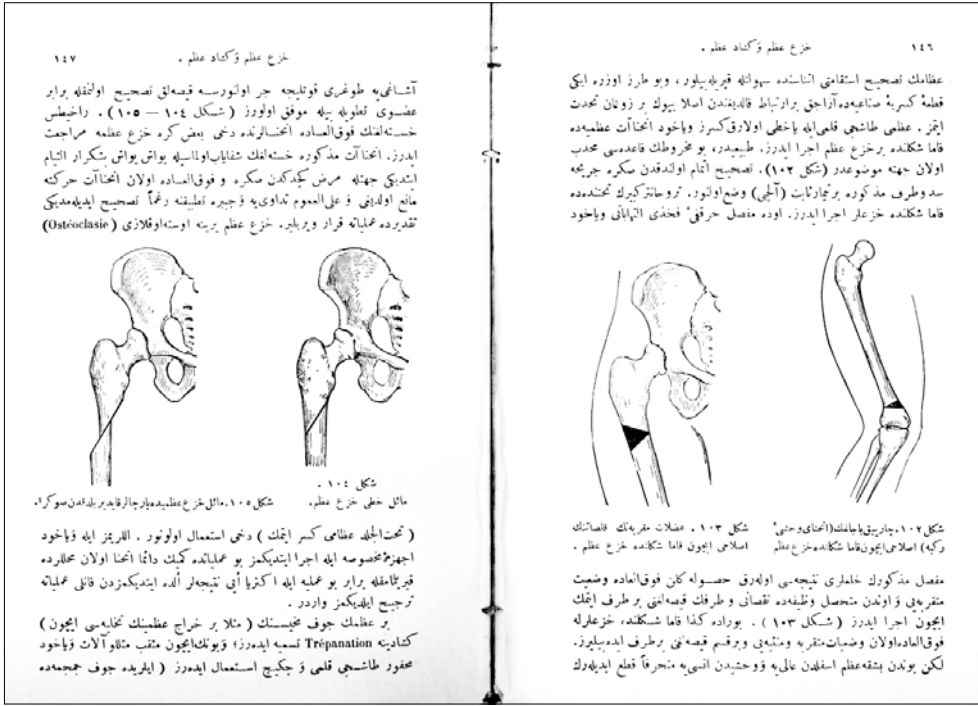
finda, medialde] lokmaların [kondillerin] fevkinde [proksimalinde] cilt ve adalat [kaslar] azma [kemiğe] kadar tûlânî [uzunluğuna] olarak kat [kesilir] ve azm [kemik] serbest bir hale vaz olunur [getirilir]. Sembhak [periost] kesilir ve geriye doğru itilir. Ariz [enli] bir taşçı kalemiyle azm [kemik] müs'terizen [enine] ve kısmen kat edilir [kesilir]. Azm kesilirken vaz edilen ariz [geniş] sembhak [periost] kaldırıcı aletler aksâm-ı rahviyeyi [yumuşak kısımları] muhafaza eder. Azmın [kemiğin] kat olunduğu [kesildiği] cihetin [yönün] mukâbilinde [karşısında] kesilmemiş bir kısım bırakırız. Bu da izamın [kemiklerin] tashih [düzeltme] istikâmeti esnasında sühûletle [kolaylıkla] kırılabilir ve bu tarz üzeri iki katiye-i kesriye-i sanaide [kesilerek oluşturulmuş parçada] azıcık bir irtibât kaldığından asla büyük bir zukan [ayrılma] tahaddüs etmez [oluşmaz]. Azmi [kemiği] taşçı kalemiyle ya hattî olarak [çizgi şeklinde] keseriz yahut inhinâat-ı azmiyede [kemik eğriliklerinde] kama şeklinde bir haz-i azm [kemik kesisi] icra ederiz. Tabüdir, bu mahrutun [koninin] kaidesi muhaddeb [konveks] olan cihete [yöne] mevzudur [konulmuştur]. Tashih [düzeltme] itmâm olunduktan [bitirildikten] sonra ceriha [yara] sedd [kapatılır] ve taraf-ı mezkûre [adı geçen taraf] bir timar-i sabit [alçı] vaz olunur [yapılır] (Şekil 4).

“Trohanter-i kebirin [büyük trokanterin] tahtında da [distalinde] kama şeklinde hazlar [kesiler, osteotomiler] icra ederiz. O da mafsal-ı harkafa-i-fahzi [kalça eklemi, femur başı] iltihabatı [enfeksiyonları] veyahut mafsal-ı

mezkûrun [sözü edilen eklemin] helleri [artrozu] neticesi olarak husûle gelen fevkalade vaziyet-i mutegayyireyi [bozukluk durumunu] ve ondan mütehassıl [doğan] vazifede noksanı [fonksiyon eksikliği] ve tarafın kısılalığını bertaraf etmek için icra ederiz. Burada kezâ kama şeklinde hazlarla [kesilerle] fevkâlede olan vaziyet-i mutegayyireyi [bozukluk durumunu] ve bir kısım kısılalığını bertaraf edebiliriz. Lâkin bundan başka azm [kemik] esfelden [aşağıdan] âliyeye [yukarıya] ve vahşiden [dıştan] ensiye [iç] münharifen [eğik] kat edilerek [kesilerek] aşağıya doğru kuvvetlice cer olunursa [çekilirse] kısılık tashih olunmakla [düzeltmekle] beraber uzvu tatvile [uzatmaya] bile muvaffak oluruz (Şekil 4). Rahitis hastalığının fevkâlede inhinâlarında [eğriliklerinde] dahi bazı kere haz-i azma müracaat ederiz.”

Evtar Ameliyeleri [Tendon Ameliyatları] alt başlıklı altında tenoplastiler, tendon uzatmaları ve tendon transferleri anlatılmaktadır. Açık ve kapalı tenotomilerden söz edilmiş, Z-plasti tekniği resimlerle anlatılmıştır.

“Haz-i evtar ‘Tenotomie’ [tenotomi] iânesiyle [yardımıyla] takasur etmiş [gelişmemiş] olan adalat uzatılabilir. Takasurun [gelişme geriliğinin] tesiri ile husûle gelen vaziyet-i kazib-i mafsaliye [eklem sertliği durumu] bertaraf edilir, bu küçük ameliyeyi ‘Tenotome’ denilen orak biçiminde münheni [kavisli] bir bıçak ile icra ederiz. Ekseriyetle kademin zirvevi [pes ekinus] vaziyetlerinde (Spitzfuss) veter-i Aşilin [tendonun] hazı [kesilmesi] icra olunur.

Sekil 4. Kapalı kama düzeltici osteotomi ve oblik uzatma osteotomisi.

Bunun için muhtasaran [kısaca olarak] onu tarif edeceğiz: Operatör bir muavine ayağı zühre [geriye] doğru kuvvetlice bastırır, bu suretle veter-i Aşil [Aşil tendonu] tevtür eder [gerilir]. Bunun üzerine kendisi veteri [tendonu] hisseder. Ve veter-i mezkûrun [adı geçen tendonun] bir parmak fevkinde [proksimalinde] tenotom bıçağının zirvesini veterin [tendonun] halefine [arkasına] - bıçağın tarafı kati [keskin tarafı] veter istikametinde olmak üzere vaz eder. Ve vetere [tendonu] muvazî [paralel] olarak mukabil [karşı] tarafta bıçağın zirvesini parmaklarıyla taht-ül cild [cilt altı] kadar nüfuz ettirir. Baden [daha sonra] bıçağın tarafı kati [keskin tarafı] vetere [tendonu] mukabil [karşı] tarafta çevirir ve kısa menşari [ileri geri] hareketlerle kat eder. O meyanda başparmakla veteri [tendonu] bıçağa doğru tazyik ederek nihayet-i maktuayı [kesilmiş parçayı] yekdiglerinden [birbirinden] tebaüd edinceye [uzaklaşınca] kadar yavaş yavaş kat eder [keser]. İki ucun ayrılması ve veterin [tendonun] tamamı ile kesildiğine delalet eder, tabidir ki cild kat olunmaz [kesilmez] (haz-i veter-i taht-ül cildi) [perkütan cilt altı tenotomi]. Eğer bıçak vetere [tendonu] gayet yakın tutulursa veterden [tendonu] pek uzak olmayan şeriyân [arter] ve asab-ı kasabe-i halefinin [tibialis posterior sinirinin] ceriha-dâr olması [yaralanması] edem-ül imkândır [olasıdır]. Tashih olunmuş [düzeltilmiş] vaziyette iken konulan bir timar [alçı] elde edilen neticeyi tahte temin [güvence altına] alır. Bilâhère iki nihayet arasındaki mesafe teraküm edip [birikip] taazzuv eden [uzuvlaşan] nesc [doku] münezzeme [düzenli olarak]

dolar; bu bilâhère veter [tendon] evsâfını [özelliklerini] ahz eder [alır] ve iki katiye maktuayı [kesilmiş parçayı] be-tekrar birleştirir” (Şekil 5).

“...Eğer biz bazı mefluc [felçli] adalatın [kasların] işini vazife-i fizyolojisi [fizyolojik fonksiyonları] yerinde olan diğer bir adaleye gördürmek istersek şöylece hareket ederiz: Gayri mefluc [felçli olmayan] olan adalenin veterini [tendonunu] mefluc [felçli] olan adalenin veterine [tendonuna] az gergin bir halde dikeriz. Ve yahut sağlam olan adaleden bir kısım veter [tendon] ayırıp mefluc [felçli] olan adalenin veterine [tendonuna] dikeriz, O halde vazife-i tabii'ye [doğal fonksiyonlara] malik [sahip] olan adalenin bir kısmı mefluc [felçli] adalenin yerine kaim olur [yerini alır].

Tartışma

Geleneksel tıp tarihi literatürünü, tıpta elde edilmiş bilimsel ilerlemeleri gerçekleştirmiş hekimlerin, yine hekimler tarafından diğer hekimlere anlatıldığı, birçoğu biyografik özellik taşıyan metinler oluşturur. Türk metinlerinde çoğunlukla Hoca'nın ne kadar çalışkan, ahlaklı, sevecen, vs. olduğu vurgulanır. İkinci popüler konu ise, tüberküloz örneğinde olduğu gibi, bir hastalıkla savaşta tarihsel gelişimin anlatılmasıdır. Bu metinlerin birçoğu, sonuçta sosyal bir analiz içermeyen, sözü geçen hastalıkla ilgili olarak tıptaki gelişmelerin pozitivist/modernist bir bakış açısı ile kronolojik olarak yazılmasından ibaretir. Türk ortopedi tarihi ile ilgili çok az sayıdaki metin

Şekil 5. Perkütan aşılotomi ve tenotom.

de bu yüzeysellikten payına düşeni almıştır. Tıp tarihi ile toplumsal tarih arasındaki sınır gittikçe bulanıklaşırken bu durum daha da fazla önem taşımaktadır. Türk ortopedisinin kurucusu olarak kabul edilen Akif Şakir Şakar hakkında doyurucu tek bir Türkçe metin yoktur.

Orhan Abdi Kurtaran hakkında ölümünden sonra yazılmış olan hemen bütün makaleler hocanın olumlu özelliklerinin, cerrahi yeteneklerinin, çalışkanlığının, iyi kalpliliğinin vurgulandığı yüzeysel biyografilerdir. Bunlardan yalnızca birinde bir eleştiri mevcuttur: “Orhan yeni yeni ihtisasların teessüs etmemiş bulunduğu bir zamanda geniş ve hudutsuz bir cerrahi sahası için söz sahibi idi... Orhan Bey cerrahiye başladığı zaman, bu sanat ampirizm devrini çoktan atlatmıştı... Cerrahi endikasyonlara yol açan yeni biyolojik meseleler gibi tekniğin değişiklikleri de hep hayvan tecrübelerinden çıkarılıyor ve ameliyathaneler bu tecrübelerin neticeleriyle materyal ve etüdlerini mütemadiyen zenginleştiriyorlardı... Yirminci yüzyılın başında bistüriyi eline alan kabiliyetli bir cerrah için bu temellere dayanarak insan ızdıraplarını gidermek artık mümkündü, işte Orhan Abdi Kurtaran bunu yaptı. Hem de kelimenin

bütün manasiyle... Bununla beraber bir yirminci yüzyıl cerrahı tecrübî sahada yenikler getirebilir[di]. Orhan Bey'in bunu yapabildiğini iddiadan -maalesef- uzak bulunuyoruz.”^[8] Bu doğru, ama çağın gerçekleri göz önünde alındığında haksız bir eleştiridir.

Ülkemizde ortopedi alanında ilk kitap Akif Şakir Şakar'ın birinci cildi^[10] 1936'da, ikinci cildi^[11] de 1941'de yayımlanmış olan *Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği Dersleri* kitabıdır. Türkiye'de bağımsız bir ortopedi kliniğinin kuruluşu 1931 yılında gerçekleşmiştir ve bu yıllardan önce ve hatta izleyen uzun yıllar boyunca ortopedik uygulamalar genel cerrahlar tarafından yapılmıştır. Bu gerçekten yola çıkılarak, o yıllarda genel cerrahlar tarafından yapılmış bilimsel yayınların gözden geçirilmesi yoluyla o yıllardaki ortopedik uygulamalar hakkında bilgi edinilebilir.

Orhan Abdi Bey cerrah olarak çok çalışkan ve istekli olmasına karşın, yayın açısından aynı oranda üretken değildir,^[11] uzmanlık tezi dışında bilinen yedi makalesi ve *Ameliyât-ı Cerrâhiye* adlı bir kitabı vardır. Bu makalelerden birisi de ortopedik bir konu ile ilgilidir ve *Sû-i Eşkâl Hakkında Fıkr-i Umumi*^[9] [Deformiteler Hakkında Genel Bilgiler] başlığıyla yayımlanmıştır. *Ameliyât-ı Cerrâhiye*'de de bu konunun genişçe işlendiğini düşünürsek, Orhan Abdi Bey'in bu konuya özel ilgi duyduğunu söyleyebiliriz. Almanya'da yayımlanmış olan uzmanlık tezi de ankilozan spondilitli bir hastadaki omurga kırığı üzerinedir. Ayrıca, *Ameliyât-ı Cerrâhiye*'deki nöroşirürji ile ilgili bölümlerde *Kuşad-ı Kanat-ı Nuha-i Şevki* [Spinal Kanalın Açılması] başlığı altında laminektomi ve bu yolla omurga enfeksiyonları, tümör rezeksiyonu, vertebra kırıklarında dekompresyon ve posterior rizotomiler anlatılmıştır.^[6,10]

Orhan Abdi Bey'in bu ameliyatları ve kitapta değinilen diğer ortopedik ameliyatları yapıp yapmadığı tartışılabilir,^[6,10] ancak o yıllarda tüberküloz osteomyelit ve artrit ile poliomyelit sıklığı düşünüldüğünde birçok ortopedik ameliyat yapmış olduğunu varsayabiliriz. Ayrıca, kitapta kırık tedavisine değinilmese de Orhan Abdi Bey'in kırık ameliyatı yaptığı bilinmektedir;^[12] 1933 yılında güreşçi Himmet Pehlivan kırılan kolunu ameliyat eden Orhan Abdi Bey'i bir komplikasyon çıkınca mahkemeye vermiş, bilirkişi olarak atanan Akif Şakir Şakar, Orhan Abdi Bey'in uyguladığı tedavinin “fenne uygun olmadığı” yönünde görüş bildirince, bu kez de Orhan Abdi Bey Akif Şakir Şakar'ı görevini kötüye kullanmak suçlamasıyla mahkemeye vermiştir.

Ameliyât-ı Cerrâhiye'nin önsözünden anlaşıldığı üzere kendi gözlem ve deneyimlerini ekleyerek yazsa da aslında kitap büyük oranda bir Almanca cerrahi kitabının çevirisidir ve tümüyle orijinal bir yapıt değildir. Yine de,

kitabın döneminde yararlı bir ders kitabı olduğu anlaşılmaktadır.^[11] Türkçe (Osmanlıca) kitap ve dergilerin çok az olduğu bir dönemde ülkemizde cerrahi eğitimine belirgin bir katkı sağladığı kesindir. İlginç olan nokta, anlatılan birçok cerrahi tekniğin günümüzde de kullanılıyor olmasıdır. Ampütasyon ve dezartikülasyonlar için önerilen yöntem ve ameliyat kesileri, Lisfranc ve Chopart gibi özel ampütasyonlar, enfeksiyon tedavisi için yapılan artrotomiler ve sekestrektomi, kapalı aşılotomi, tenoplastiler ve tendon transferleri ve deformite düzeltici osteotomilerin hepsi günümüzde de yaygın olarak uygulanmaktadır. Gritti ampütasyonu gibi bazı ameliyatlara ise günümüzde pek kullanılmamaktadır. Eleştirilecek noktalardan biri, 1898 yılından itibaren Gülhane Serriyat Hastanesi'nde, 1900 yılından itibaren de Haydarpaşa'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne'de ve izleyen dönemde Darülfünun Tıp Fakültesi'nde bir röntgen cihazı bulunmasına^[13] karşın kitapta hiç radyografi yoktur, sözü de geçmemektedir.

Orhan Abdi Bey'i en çok etkileyen olay 1933 üniversite reformuyla üniversiteden uzaklaştırılmasıdır. O dönemde tüm ülkede yankı bulan bu reform özünde doğru bir hareketti. Kapatılan Darülfünun hakkında ileri sürülen eleştiriler iki noktada toplanmaktaydı.^[7,8] Birincisi, Darülfünun, cumhuriyet devrimlerin hazırlanmasına ya da yürütülmesine yardımcı olmamış, gerçekleştirilen reformlara ya karşı gelmiş ya da kayıtsız kalmıştı. İkincisi, Darülfünun'da ciddi bir çalışma yoktu ve kendisinden beklenen bilimsel ve toplumsal ilerlemeyi gösterememişti. Türkçe bilimsel yayınlar eksikti, öğretim üyeleri orijinal bilimsel çalışma yapmamakta, yayınlanan az sayıda kitap yabancı dille yazılmış asıllarından yapılmış kötü çevirilerden ibaret kalmaktaydı. Üniversitenin açılışında Maarif Vekili (günümüzde Milli Eğitim Bakanı) Reşit Galip Bey "Yalnız ders okutan, ilmi, fennî araştırmalara ve çalışmalara hiç denecek derecede mevki [yer] veren bir Darülfünun ile hiçbir zaman Türklerin öz malı bir ilim yaratılamaz ve Türk milleti yabancılara ait ilmi telâkkilerin [anlayışların] haraçgiizarı [haraç vericisi] olmaktan kurtarılamaz." demişti.

Bu açıdan bakıldığında söylenecek çok fazla bir şey yoktur. Orhan Abdi Bey *Ameliyât-ı Cerrâhiye*'yi 1913 yılında yazmış, Cumhuriyet'in kuruluşu ile üniversite reformuyla tıp fakültesinden ayrılışına kadar geçen sürede yalnızca iki bilimsel yazı yayımlamıştır.^[10] Ayrıca, bu süre içinde tıp fakültesi dışında bir özel hastane olan Alman Hastanesi'nde de aktif olarak çalışmakta, zama-

nının tümünü fakülteye ayırmamaktaydı.

Yine de, her şeye rağmen, Orhan Abdi Kurtaran ülke tıbbına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bunlardan başta geleni o zamanlar için yeni ve yabancı bir kavram olan aseptik cerrahinin kabul edilmesi için yaptığı çalışmalarıdır.^[11] Ayrıca, binlerce hastayı ameliyat etmiş, çok sayıda öğrenci ve cerrahın yetişmesinde büyük katkıları olmuştur. Günümüzde çok az orijinal örneği bulunan kitabı ise kuşkusuz çok sayıda hekime esin kaynağı olmuştur.

Çıkar örtüşmesi: Çıkar örtüşmesi bulunmadığı belirtilmiştir.

Kaynaklar

1. Şakar AŞ. Çocuk cerrahisi ve ortopedi kliniği dersleri. İkinci cilt, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası; 1941.
2. Kurtaran OA. Kendi tarafından yazılmış: hocamızın hal tercümesi. Şirürji 1948;2:19-21.
3. Unat EK. İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesinin kuruluşundan Cerrahpaşa Tıp Fakültesinin kuruluşuna. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi 1973;4:326-37.
4. Abdi O. Ameliyât-ı Cerrâhiye. İstanbul: Kader Matbaası; 1913.
5. Naderi S, Gökçe A, Dinç G. Orhan Abdi [Kurtaran] Bey ve omurga cerrahisi ile ilgili ilk uzmanlık tezi. The Journal of Turkish Spinal Surgery 2012;23:383-8.
6. Naderi S, Hakan T, Dinç G. Orhan Abdi Kurtaran ve Ameliyât-ı Cerrâhiye adlı eserindeki nöroşirürji ile ilgili bölümler. Türk Nöroşirürji Dergisi 2006;16:197-202.
7. Taşdemirci E. Atatürk'ün önderliğinde 1933 üniversite reformu. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1994;5:135-53.
8. Yeni üniversitenin kadrosu. Mülga Darülfünunun 151 hocasından yalnız 59u üniversiteye alındı. Cumhuriyet. 1 Ağustos 1933.
9. Abdi O. Sü-i eşkal hakkında fikr-i umumi. Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye 1917;46:118-21.
10. Hakan T, Dinç G, Naderi S. Dr. Orhan Abdi Kurtaran ve nöroşirürjikal uygulamaları. Tıp Tarihi Araştırmaları 2007;15:112-8.
11. Gürkan Kİ. Orhan Abdi'nin Türk cerrahisine hizmeti. İÜ Tıp Fakültesi Mecmuası 1948;11:104-7.
12. Himmet Pehlivan 1 milyon lira istiyor. Cumhuriyet. 28 Mayıs 1935.
13. Kuter S. Türkiye'de radyoloji biliminin kuruluş tarihi. Radyoloji Enstitüsü, Radyoterapi Kürsüsü ve Kliniği, İstanbul Üniversitesi Onkoloji Enstitüsü Oluşumu [1895-2010]. Türk Onkoloji Dergisi 2011;26 Suppl 1:1-74.